

УДК: 343.142+343.147	DOI: 10.7251/BPGBL1215093M	Прегледни рад

Проф. др Миле Матијевић*

Апстракт: Увићај представља једну од најбитнијих хитних истражних радњи која се предузима на мјесту криминалног догађаја у циљу проналажења, фиксирања предмета, трагова кривичног дјела, учиниоца. Кроз увићајне радње надлежног органа у поступку прве интелектуалне и предметне перцепције „сцене кривичног дјела“ и предузимања предметних дјелатности остварује се суштински задатак и циљ увићаја. Ова радња има своје кривично процесно утемељење у свим законима о кривичном поступку, гдје се, нажалост, дефинише врло кратко, кроз једну, евентуално пар реченица. Законски приступ дефинисању увићаја недовољно објашњава карактер, садржај, а посебно технологију извођења ове изузетно значајне откривачко-истражне радње. Таква ситуација оставља велику празнину, простор, али и потребу и инспирацију криминалистичкој науци да операционализира свеукупне аспекте увићаја. Како се ради о својеврсној криминалистичко-форензичкој дјелатности организоване и циљно усмјерене увићајне екипе, неопходно је детаљно утврдити задатке и начине функционалног садејства свих учесника. У раду ће се проблематизовати, анализирати један битан сегмент увићаја, у вези са криминалистичким верзијама као кључним мисаоно-логичким, ванпроцесним институтом, који у криминалистичком раду, а посебно у процесу везивања интелектуалног и предметног дјеловања на мјесту криминалног догађаја и преласка од мисаоног ка рационалом има одлучујућу улогу и значај. Поставља се питање о садржају и процесу планирања, и евентуалног провјеравања криминалистичких верзија на мјесту злочина, са напоменом да се не излази из законских оквира увићаја и да се онемогући субјективизам у коначном закључивању. Од различитих схватања у вези с овим битним питањима у криминалистичко-истражној дјелатности, у раду ће се дати претходно одређена традиционална схватања, а онда на бази неких савремених актуелности мишљење и могући приједлози. Садржај рада ће се подржати искуствима из увићајне праксе.

Кључне ријечи: увићај, криминалистичке верзије, планирање, провјеравање верзија, мисаона дјелатност, трагови

* Факултет правних наука Универзитета за пословне студије Бања Лука; email: matijevicdrmile@gmail.com.

УВОД

Увиђај је таква истражна – расправна радња, која се не састоји само у чулном опажању (прегледу) и изучавању (испитивању) материјалних објеката с циљем да се открију, пронађу и фиксирају доказне информације, него и у стварању истражних (расправних) верзија ради утврђивања кривичноправно релевантних чињеница (Водинелић, 1985: 489). Како је увиђај извор низа материјалних чињеница, као и информативних садржаја, то све представља изврсну „прилику“, али и потребу и обавезу да „увиђајна екипа“, још у фази обављања увиђаја, приступи планирању криминалистичко-истражних верзија. По мишљењу дојена криминалистике професора Водинелића, као један од есенцијалних садржаја увиђаја јавља се поступак планирања верзија. Без планирања верзија у оквиру и току увиђаја, није могуће остварити дијалектичку формулу: „Не само од ствари ка мисли, него и обрнуто, од мисли ка ствари“. Ова формула је од великог значаја у вези са предузимањем свих радњи на мјесту кривичног догађаја, како у ситуацијама када су неки трагови, предмети очигледни, видљиви, али је ипак то недовољно без укључивања интелекта, као и у другој ситуацији када су трагови невидљиви, гдје управо долази до изражаја неопходност дјеловања „од мисли ка ствари“ (Водинелић, 1985: 489).

Посматрање (активно, циљно, организирано, планско чулно опажање) у увиђају остварује више функција. Прва функција посматрања у увиђају је у проналажењу и фиксирању оних доказних информација које су нужне за постављање и провјеру верзија. Многи процесуалисти и криминалисти би прихватили ову формулацију, али су увјерени да се до завршетка увиђаја орган који га спроводи не руководи никаквом верзијом. Међутим, однос између „емпиријског“ и „рационалног“ је овдје много дубљи и сложенији него што се то њима чини.

Насупрот таквом схватању, увиђајни орган планира верзије већ при првом увиђајном кораку, и то оне које имају изразиту хеуристичку функцију. Верзије настају при примању прве оперативне – доказне информације о криминалном догађају. У току даљег истраживања оне се стално планирају, провјеравају и одбацују, битно утичући на ток вршења прегледа лица мјеста. Упитно је да ли се на лицу мјеста у току вршења увиђаја може вршити и провјеравање криминалистичких верзија. Сматрамо да је могуће провјеравати „само“ неке претпостављене чињенице, околности, од чије провјере зависи даљи ток, квалитет увиђаја, без амбиција да се већ у току увиђаја добије потпун одговор на сва златна питања криминалистике (да се кривично дјело расвијетли, разјасни).

Већ у почетној фази руководилац увиђаја поставља разне претпоставке, почиње с планирањем верзија, односно закључивањем

Да ли се на увиђају планирају и провјеравају верзије?

да ли је у питању кривично дјело. Поучен ранијим искуством да стање може да завара, он у ствари врши криминалистичко-диференцијалну дијагнозу. Настоји да проникне у то шта криминални догађај крије, односно да ли је уопште у питању кривично дјело (Кривокапић, Крстић, 1999: 122).

Уколико су планиране све потребне хеуристичке верзије, онда ће оне довести даљим вршењем увиђаја до откривања нових чињеница, које без њиховог учешћа не би уопште биле откривене, или би се то догодило сасвим стихијски и случајно. Верзије се појављују као својеврсни путокази – усмјеривачи обављања увиђаја и чине његов интегрални део. Верзије омогућују криминалистичком истражиоцу да успостави потребну релацију између запажених (регистрованих) и неоткривених чињеница. Прибављене доказне информације потврдиће истинитост планиране верзије односно негирати је (Александров, 1962: 10, цитирано у: Водинелић, 1985).

Мисаони процес је овдје попримио облик криминалистичких верзија, које нису само одраз спољног свијета (како би то доживјели механички материјалисти) већ истовремено, у оквиру увиђаја, средство за откривање стварности криминалног догађаја, израз активног односа према кривичном догађају. Свакако да чулни органи тужиоца – криминалисте имају врло велико значење при вршењу увиђаја, и они већ прву чулно запажену чињеницу подвргавају правој логичкој анализи. „Мишљење, полазећи од конкретног ка апстрактном, не удаљује се ... од истине, него јој се приближава ... све научне (тачне, озбиљне, не бесмислене) апстракције одражавају природу, дубље, верније, потпуније. Од живог опажања ка апстрактном мишљењу и од њега ка пракси, то је дијалектички пут сазнања истине, сазнања објективне реалности. Истина није почетни утисак. Укупност свих страна појавне стварности и њихови (узајамни) односи то је оно из чега се саставља истина”. Став Г. Н. Александрова да подаци (доказне информације) који су пронађени увиђајем који још није завршен, не могу бити основ за планирање верзија, у суштини је погрешан. Напротив, такве информације, подаци омогућавају да кроз мисаоно моделирање истражних верзија криминалиста ствара и нове, конкурентне верзије (Александров, 1962: 10, цитирано у: Водинелић, 1985).

Управо се у току увиђаја запажају, региструју и мисаоно претпостављају одређене верзије. Таквим поступањем се могу пронаћи и нове чињенице, околности (нпр. откривање фингираних кривичних дјела примјеном компаративне методе). Слично наведеном мисле и Б. М. Шавер и А. Ј. Винберг када пишу: „Увиђај на лицу места је истражна радња која је усмерена на изучавање целокупних механизма и околности догађаја. У току увиђаја предузима се низ радњи мисаоне и предметне делатности: фиксирање околности кривичног дела, проналажење

трагова, њихово фиксирање, изузимање, које ће касније бити подвргнуто другим доказним радњама (вештачењу, реконструкцији догађаја, криминалистичком експерименту и др.).“ (Шавер, Винберг, 1948: 94). Веома ријетки су случајеви да у току кривичног поступка неко од актера предложи и уради криминалистички експеримент, као могућу радњу доказивања која нема кривичнопроцесну, али има криминалистичко-истражну вриједност. Изоловани случај је недавни примјер предмета „Генерал Ђукић“, који је вршен мимо икаквих судских иницијатива на војном полигону у Никинцима.

Кривично дјело које је предмет увиђаја (у међусобном дејству учиниоца према објекту кривичног дела) ствара његове реликте (трагови и предмети кривичног дјела имају безброј својстава и обиљежја). Проучавањем пронађених трагова, предмета с лица мјеста кривичног дјела, потребно је доћи до одговора на одређена златна питања криминалистике, а посебно у вези са мјестом извршења, начином извршења, употребијелим средствима, мотивом, па и самим учиниоцем, и евентуалним саучесницима.

У току вршења увиђаја субјекти увиђајне екипе (истраге) не запажају и не фиксирају сва својства и обиљежја. У механизму чулног опажаја долазе „канални“ од осјета ка предоцбама, али и „филтери“, који чувају свијест увиђајног радника од прикупљања ирелевантних чињеница („пљеве“). Већ је „опажај човека предметан и мисаон. Он се не своди само на чулну основу (Водинелић, 1985). Неминовно, већ у току увиђаја, орган кривичног поступка мора стопити чулно (емиријско) с логичким мишљењем, анализом, синтезом, апстрахирањем, генерализирањем, аналогизацијом и компарацијом, те оцјеном релевантних чињеница и њихових међусобних односа. Без те логичке обраде не могу се изнаћи везе материјалних објеката увиђаја са кривичним догађајем, као ни са другим прикупљеним доказним информацијама, релевантним за расвјетљавање конкретног кривичног дјела. Још у статичкој фази увиђаја криминалиста мора стварати „мисаоне контрукције“, на основу расположивих трагова, предмета, чињеница и околности, које ће му одредити и „оперативно-истражне“ правце дјеловања у динамичкој фази.

Посматрање лице мјеста се врши по принципу „Ништа не дирати, ништа не помјерати, док лице мјеста не буде фотографисано, описано, скицирано“, што се ради у статичкој фази увиђаја, када се већ могу, на основу добијених информација о кривичном дјелу, учиниоцу формулисати истражне верзије (Водинелић, 1984: 397).

Докувиђајни орган посматра лице мјеста, он ствара – планира верзије, које га усмјеравају при трагању за новим доказним информацијама. Када их је открио и пронашао, даје им одређену оцјену, стварајући нове верзије ради откривања даљих доказа. Негативне околности се не могу открити другачије него примјеном компаративне методе.

Да ли се на увићају планирају и провјеравају верзије?

Друга функција посматрања код увићаја јесте у провјеравању постављених верзија, што се мора предузимати већ у оквиру увићаја, а не касније, како то замишљају Шавер, Винберг (Шавер, Винберг, 1948) и бројни други криминалисти, а поготово огроман број форензичара – практичара. Верзије се провјеравају и путем практичних радњи у увићају. Критици провјеравања верзија у току самог увићаја придружују се и аутори овог рада, који посједују дугогодишње искуство, из разлога што би се тим радњама нарушио суштински концепт увићаја као својеврсне „регистрационе“ радње. Међутим, истовремено не искључујемо могућност мисаоног моделирања конкретного криминалног догађаја, на основу чега се могу планирати и нове верзије, које ће се провјеравати предузимањем других истражних радњи у току и по завршетку увићаја. Поставља се питање да ли се провјеравањем верзија у току самог увићаја улази у садржај реконструкције догађаја, која представља сродну, али другачију радњу доказивања (Нпр: Ако пронађена чаура на лицу мјеста не одговара калибру пиштоља којим је извршено кривично дјела убиства. Таква констатација даје основ за одређено закључивање, али не и за конкретно провјеравање чињеница и околности на лицу мјеста у току вршења увићаја).

Трећа функција посматрања код увићаја јесте у упоређивању (компарирању) резултата увићаја са резултатима других процесних радњи ради елиминисања неистинитих доказних информација и стварања синтетичким путем чврсте доказне зграде. Ова се функција у правилу испољава послје завршеног увићаја или у његовој динамичкој фази, ако већ постоје други докази. Судски психолози објашњавају да се информације „групирају у мисаоне моделе (верзије), који добијају граматичко-логичку форму“. При сваком увићају, криминалиста – форензичар се сусреће с огромним бројем оперативних и доказних информација. Из свеукупно расположивих информација за стварање „мисаоног модела кривичног догађаја“ нису потребне све информације. Из цјелокупности расположивих информација узимају се у обзир само оне које су релевантне за кривични догађај; неопходно је истовремено с прикупљањем таквих информација стварати и „мисаони модел кривичног догађаја“ (мисаона реконструкција догађаја). Узајамна веза појединих елемената информација може бити схваћена управо кроз стварање мисаоног модела прошлог догађаја који такође третира верзију као идеални информационо-логички модел. Тај „вјероватни“ модел представља прелазну карикату између реалних чињеница објективне стварности и логичког мишљења истражиоца. Он дјелује у два супротна смјера: 1. Од стварности ка објашњењу (верзији); 2. Од верзије ка стварности. Вјероватни модели врше, према Водинелићу, у увићају три функције: а) систематизирање постојећих информација, б) проналажење недостајућих информација и ц) избор битних и одбацивање сувишних информација (Водинелић, 1985).

Значајни криминалисти истичу да је број планираних верзија (обавезно планирање више верзија) важан методолошки упут при увиђају (као и у читавом кривичном поступку), који је једини у стању да гарантује објективност, свестраност и потпуност читавог поступања. Треба напоменути да се у неким удбеницима криминалистике може пронаћи схватање по којем је потребно планирати што већи број верзија, што је, према нама, сасвим непотребно, нетачно и неприхватљиво са становишта ефикасности и квалитета целокупног процеса откривања, разјашњавања и доказивања кривичног дјела и учиниоца. Плуралитет верзија обезбјеђује њихову конкурентност, која ће кроз процес дијалектичке елиминације обезбиједити „опстанак“ оне верзије догађаја која има реалне основе за опстанак.

Само уз планирање верзија може се у увиђају трагати и чулно опајати у свим правцима, може се трагати за разноврсним доказним информацијама. Функција планирања верзија као метода спознавања може се правилно утврдити и објаснити само у свјетлу теорије информација (Водинелић, 1990). Ту постоји дијалектичко јединство супротности: оријентирајући се по створеним верзијама, истражна екипа трага само у смјеровима које оне сугерирају; свјесно се ограничавајући, криминалиста иде у дубину кривичне ствари. Увиђај није констатација на лицу мјеста. Евентуална очигледност (која може постојати и обавезно постоји и код фингирања неког чињеничног стања на лицу мјеста) ништа још не објашњава – што се постиже путем планирања и провјеравања верзија (Водинелић, 1985). Увиђај се не може сматрати завршеним док се ту, на лицу мјеста, у оквиру реалних могућности, не провјере све замисливе – планиране верзије. Истичемо проблематичност и могућност провјеравања свих постављених верзија у току самог увиђаја. Наиме, постојање – непостојање везе између поједине доказне информације и кривичног догађаја, као и доказних информација међусобно, најчешће није јасно одмах, на почетку увиђаја. Истражилац ће бити принуђен да у оквиру увиђаја анализира сваку откривену информацију, прво за себе, а затим у склопу свих до тог тренутка спознатих доказних информација. „Ова анализа врши се у правилу истовремено с прикупљањем чињеница, јер су оба ова процеса међусобно уско повезана и зависна један од другог. Дјелимично се слажемо с оним теоретичарима који сматрају да је истражну верзију могуће створити и на основу једне једине чињенице, под условом да се из ње може извести вјероватна претпоставка. Хитно, неодложно подузимање радњи првог подухвата има задатак да осигура брзо проналажење трагова и предмета кривичног дјела, без чега нема услова за стварање аргументираних истражних верзија.

У теоријским расправама познатих криминалиста постоје и супротна схватања у вези с потребом и могућношћу планирања и провјеравања верзија у току самог увиђаја. Они „зобрањују“ увиђајном

Да ли се на увиђају планирају и провјеравају верзије?

органу да у току увиђаја ствара верзије о чињеницама и њиховим везама. Врло је распрострањено мишљење да се истражиоци, ради обезбјеђења објективности увиђаја, морају уздржати од сваког расуђивања – закључивања, те да је њихов задатак да с исцрпном потпуношћу фиксирају стање (ситуације, миље, изглед) лица мјеста, јер се мишљење тобоже не „присаједињује” дјелатности чула. Закључивање, расуђивање, тј. претпостављање о битним питањима на увиђају мора да буде апсолутно у функцији проналажења релевантних трагова и добијања одговора на питање о могућем учиниоцу. Овакав захтјев, свјесно или чешће несвјесно, полази од познате Кантове фразе да наша чула не обмањују, јер „она уопште не расуђују” (Водинелић, 1985).

Међутим, полазећи од чињеница да је увиђај фактички непоновљива радња (иако се у неким законима о кривичном поступку наводи да се увиђај може вршити и накнадно, тј. поновно, што је сасвим неприхватљиво са становишта његове аутентичности и оригиналности) и да се у случају пропуштања проналаска релевантних чињеница, трагова, па и самог „благовременог” закључивања на лицу мјеста, губи непоновљива прилика за добијање драгоцјених информација о доказима, који ће се касније веома тешко пронаћи или се никако неће пронаћи, сматрамо да је ипак корисније и на лицу мјеста до извјесне мјере доносити и закључке (верзије), макар о кључним питањима кривичног дјела, учиниоца...

Као резултат овакве стратегије увиђаја појављује се у истражној пракси безброј записника о увиђају који највише личе на инвентарске листе по самопослугама, складиштима. У тим записницима су набројани и описани сви предмети који се налазе на лицу места, према оној латинској „*super-fluens non poset*”. Наиме, како Закон о кривичном поступку наводи да се на увиђају проналазе и фиксирају „важне” чињенице, свакако да се мисли само на чињенице које имају значај за разјашњавање конкретног догађаја а не на свеукупне чињенице, без обзира на то какву ће оне улогу имати у даљем току истраге. Тотално „осликавање” лица мјеста ријечима и фотографијама је бесмислени посао, који не користи утврђивању објективне истине у кривичном поступку (непотребно је детаљно описивати дрво под којим је извршено убиство, ако његов општи изглед није битан за конкретно кривично дјело).

Селективност и усмјереност ка циљу категорички намећу потребу планирања верзија (тј. планско мишљење) које се догађа управо у оквиру увиђаја. Постоји извјесна опасност да истражилац кроз такав „претјерани” мисаони процес не обухвати и неке „наочиглед” небитне чињенице, које ће се касније показати битним.

Истражилац – криминалиста, коме није забрањено да размишља и закључује, неће фиксирати на лицу мјеста све запажене чињенице ако зна свој посао, него ће издвојити (служећи се методом елиминисања) и фиксирати само оне појединости које су, према његовим (привременим)

верзијама, релевантне за дотичну кривичну ствар. Истражиочева оцјена о релевантности ове или оне чињенице запажене увиђајем има вриједност вјероватног, што значи капацитет истражне – тужилачке верзије. Штавише, и саме радње у увиђају, као што су описивање у записнику, фотографисање, скицирање, изузимање – привремено одузимање предмета, трагова и друге радње, изражавају у ствари верзије о релевантности чињеница, које се фиксирају у току увиђаја (Водинелић, 1985).

Планирање криминалистичко-истражних верзија за вријеме обављања увиђаја захтијева од криминалисте – тужиоца да буде у сталном процесу напрегнутог и систематског размишљања при свом чулном опажају. Психолози су експерименталним путем утврдили да високу ефикасност посматрања обезбјеђује постојање јасно формулисаних задатака и сасвим одређеног циља, као и да је опажање процес који се тек постепено развија. Планирање криминалистичко-истражних верзија као један од пресудних организационо-тактичких принципа увиђаја који омогућује криминалисти – тужиоцу да не фиксира само евидентне чињенице (оне које су у недвосмисленој, очигледној вези с кривичним догађајем, учиниоцем), него и да не превиди оне битне, али уједно и мало примјетне околности, за чије откривање и објашњење је неопходан интензиван мисаони рад, који је стопљен с богатом репродуктивном маштом, што представља својеврсно култивисање „ситница“ (Матијевић, 1999). Култ ситница у криминалистици означава „бригу“ о, на први поглед, „небитним“, ситним запажањима, чињеницама.

Сматрамо, коначно, аргументваним и доказаним да се расуђивање не може избацити из целокупне садржине увиђаја. Професор Водинелић наводи да анализа посматраних материјалних објеката чини суштину увиђаја. У односу према чулном, улога логичког састоји се у откривању у овоме постојеће сакривене информације. Ово испољавање сакривене информације у процесу посматрања врши се непрекидно, представљајући по себи осмишљавање посматраног и чини основу продужавања посматрања. Ослањајући се на полазишне податке, планирана верзија је обавезна не само да их објасни, него и да открије све видове повезаности међу њима у визуелној, просторној, хронолошкој садржини (Водинелић, 1985).

У првој етапи увиђаја, увиђајна екипа прикупља доказне информације, кроз процес чулног опажања чињеница и околности, а на основу мисаоне реконструкције догађаја, коју сваки криминалиста – истражилац, као и други чланови увиђајне екипе врше већ при првом контакту са „сценом криминалног догађаја“.

У другој етапи се врши анализа и синтеза тих информација, те на тој основи планирају верзије које објашњавају кривични догађај, како у објективној, тако и субјективној садржини. Одговор на златна питања

Да ли се на увиђају планирају и провјеравају верзије?

криминалистике даје објективно субјективну оријентацију сваком истражиоцу о квантитету, али и о квалитету добијених информација.

У трећој етапи увиђаја, екипа изучава сваку верзију у свјетлу утврђених или претпостављених чињеница. Неке верзије, које нису у складу с чињеницама које су утврђене увиђајем, одбацује, те евентуално планира нове, које настају под снагом увјерљивости новоутврђених чињеница.

Уколико екипа у другој етапи увиђаја није у стању да створи бар двије основне верзије (једна верзија није верзија), потребно је да се поново посвети прикупљању доказних информација. Поставља се озбиљно питање о резултату увиђаја са којег се „увиђајна екипа“ враћа без посједовања икакве верзије о самом догађају, кривичном дјелу. При мисаоном раду у трећој етапи могу у пракси настати контрадикције, што је упозорење да се треба вратити на прву и другу етапу увиђаја. Контрадикторности у пронађеним чињеницама на лицу мјеста истражиоцима дају сигнал да је њихова мисаона реконструкција радњи на лицу мјеста у супротности са проналаском чињеница на мјесту догађаја, те да се на основу истих чињеница морају планирати најмање двије верзије („једна верзија није верзија“). С лица мјеста се не смије отићи док те верзије нису провјерене обезбијеђеним чињеничним материјалом, као и без провјерености свих постављених хеуристичких верзија. На крају је потребно констатовати да је исцрпљен истражни задатак увиђаја, и да се не може више ништа урадити. Ова подјела увиђаја у три етапе извршена је са стајалишта верзија. Ако ову подјелу покушамо да упоредимо с подјелом на статички и динамички стадијум увиђаја, друга етапа настаје најкасније пред крај динамичког стадија (прије него што се узимају сигнали). Тада је крајње вријеме за индуктивно уопштавање, анализу и синтезу чињеница.

За верзију као врсту посебне емпиријске хипотезе провјерљивост укључује и оповргљивост: прикладност да је њено оповргавање замисливо и могуће у кривичном поступку и да такво оповргавање верзија може успјешно издржати (Павишић, Модли, Веић, 2006: 172).

У записнику о увиђају верзије се не износе, не даје се никаква оцјена чињеница, али је сам садржај записника – и то се не смије заборавити – произашао из врло сложене мисаоне дјелатности увиђајне екипе, која није могућа без оцјене запажених објеката увиђаја. Верзије увиђајне екипе изражавају се и у избору носиоца оперативних – доказних информација, које се у динамичкој фази узимају, пакују и транспортују (асервирају) ради даљег проучавања, тј. вјештачења, експериментисања и сл.

КРИМИНАЛИСТИЧКОТАКТИЧКА ПРАВИЛА ПЛАНИРАЊА КРИМИНАЛИСТИЧКИХ ВЕРЗИЈА

Верзије морају бити засноване на провјереним и утврђеним индицијама.

Верзије се правилно морају постављати само на основу провјерених и утврђених индиција. У процесу оперативно-истражне дјелатности, криминалистички истражиоци, оперативни радници – прикупљају бројна обавјештења, податке који су различитог квалитета у погледу степена сумње за криминалне радње. Из тог разлога поставља се питање када, тј. у којој квалитативној фази постојећа сазнања стичу услове за приступање поступку планирања оперативних верзија. Неки криминалистички теоретичари, а и практичари, сматрају да се већ на основу опште сумње о постојању кривичног дјела, или о лицу као учиниоцу кривичног дјела могу постављати верзије у циљу предузимања конкретних оперативно-тактичких мјера и радњи, тј. ради њиховог провјеравања.

В. Водинелић констатује да оперативни радник ствара верзију већ и када постоји општа сумња. У суштини овдје се може радити о тзв. прогнозним верзијама, које ће служити за сачињавање криминалистичке прогнозе. Када је у питању планирање верзија у току увиђаја, сматрамо да је неопходно да се у току вршења увиђаја створи капацитет основа сумње да је у питању кривично дјело, учинилац, што би дало квалитативну вриједност подацима и обавјештењима. Са становишта сврсисходности тј. рационалности поступања у току увиђаја већ смо детаљно анализирали потребу и предност рада на основу планираних верзија, које у суштини дају истражној екипи могућност својеврсног „психолошког моделирања“ криминалног догађаја (Водинелић, 1985).

Сматрамо да је разматрање овог питања врло значајно за одређивање момента када ће се и у којој ситуацији стећи довољни аргументи да се приступи постављању верзија и њиховој практичној провјери. Сматрамо да је расположиви фонд сазнања који представља општу сумњу неопходно довести до степена основа сумње да би се испунили неопходни криминалистички и кривично-процесни услови за предузимање конкретних мјера и радњи у складу са одредбама Закона о кривичном поступку и у вези с вршењем увиђаја.

Број планираних верзија је обрнуто сразмјеран броју расположивих индиција.

Од броја расположивих индиција, које се прикупљају већ при првим оперативно-истражним радњама, зависи и број планираних верзија. Како је увиђај веома плодотворан садржај за проналазак, како материјалних чињеница, индиција, тако и других чињеница и околности, то ће утицати на број планираних верзија. На самом увиђају најчешће се ствара тзв. мисаона верзија криминалног догађаја. Она се може заснивати на реално постојећим материјалним фактима на мјесту злочина, али и на другим

Да ли се на увићају планирају и провјеравају верзије?

чињеницама којима располаже истражилац. Логичко закључивање у вези са планирањем криминалистичких верзија указује да је расположиви број индиција обрнуто сразмјеран броју планираних верзија (Водинелић, 1985). Такав закључак упућује на неопходност да криминалистички истражни радници већ на увићају трагају за што већим капацитетом индицијалних доказа, чиме би формулисали мањи број „извјеснијих” верзија.

Криминалистичка истрага се не смије ограничити само на једну, па макар и „веома извјесну верзију”, јер неопходни плуралитет – мноштво верзија, производи нови квалитет. У том контексту је значајно на увићају веома квалитетно и прецизно фиксирати чињенице, које ће послужити за могуће касније реконструисање, експериментисање, вјештачење појединих сегмената, садржаја криминалног догађаја. На увићају је могуће планирати и више противрјечних верзија догађаја, с тим да оне произилазе из расположивих чињеница и околности које се обезбјеђују увићајним радњама. Планирање само једне верзије на увићају, те њено „форсирање”, уз увићајно потврђивање не значи да је увићајна – истражна екипа на правом путу. Може се радити о својеврсној заблуди, која може бити и резултат фингираног кривичног дјела (Симоновић, 2012: 318). Због свега наведеног је значајно постојање вишезначности индиција, што у суштини захтијева и планирање више међусобно конкурентних верзија. Теорија вишезначности указује на потребу доласка до стања једнозначности, што јесте у суштини процес провјеравања криминалистичко-истражних верзија, који се одвија кроз предузимање других криминалистичко-истражних и доказних радњу у току истраге.

Посебне верзије морају бити сагласне са општим верзијама.

У цјелокупном систему свих планираних верзија, опште верзије чине тзв. арматуру криминалног догађаја (верзије оптужбе, одбране). Претпоставке о непосредним и посредним доказима (о истинитости доказних чињеница, о односу индицијалних чињеница према предмету доказивања) називамо посебним верзијама. Логичко правило односа ових верзија захтијева њихову међусобну сагласност. Процес планирања општих верзија представља значајан индуктивни облик прикупљања и уопштавања чињеница, а нарочито предмета и трагова кривичног дјела. Та дјелатност се најчешће реализује управо на увићају.

У току вршења увићаја се превасходно дефинишу опште верзије, а у оквиру њих и посебне верзије, које претпостављају одговор на поједина златна питања. Ту се посебно ради о стварању верзија о субјективној страни кривичног дјела (ко је учинилац, мотив кривичног дјела, виност и сл.).

Изглед лица мјеста криминалног догађаја често ће већ у првој перцепцији искусном и ученом криминалисти – истражиоцу дати реалан

одговор на прво и основно златно питање (шта се догодило?). Јасно је да се без правилног одговора на ово питање не може ићи у даље планирање и претпостављање одговора на остала питања. Док немамо одговор на прво златно питање (шта се догодило?), не можемо разматрати питање кривице, нити нека друга питања.

Подаци (чињенице) на којима се заснивају верзије не смију да противрјече једни другима.

Систем верзија чине подсистеми верзија. Да би ти подсистеми верзија чинили систем верзија, они не смију бити противрјечни једни другима. Наиме, ради се о констатацији противрјечности. Стога се поставља питање шта је противрјечност? Шта са чиме може бити противрјечно? Како се рјешава противрјечност чињеницом? Који је резултат рјешавања противрјечности? Криминалистички истражилац тј. оперативни радник планира верзије на основу познатих чињеница тек после исцрпне и брижљиве анализе сваке чињенице понаособ и свих у том тренутку расположивих чињеница заједно. Ова анализа се врши паралелно с прикупљањем чињеница, јер су, као што је већ речено, ови процеси међусобно повезани и узајамно зависни. Тако, оперативни радник при вршењу претреса или увиђаја фиксира само оне чињенице које су, по његовом мишљењу, релевантне (непосредно или посредно повезане у тој кривичној ствари). Исти је поступак при саслушању свједока када судија из мноштва свједокових навода бира само оне за које сматра да су у вези са кривичним догађајем.

Овај осјетљиви проблем верзија о релевантности чињеница компликован је сазнањем да је веза неких чињеница са кривичном ствари у тренутку фиксирања нејасна и несагледива. Такве чињенице могу у току даљег оперативног рада да буду схваћене као важни докази, јер касније установљене околности тада први пут бацају такво свјетло на њих. Да би се избјегла ова латентна опасност непоправљивог информативног дефицита, потребно је придржавати се правила – тренутно непостојећа очигледна повезаност утврђене чињенице са кривичним догађајем не смије бити протумачена као непостојање везе уопште, што доводи до њеног елиминисања из комплекса релативних чињеница, него је неопходно да се створи и контраверзија о вјероватној вези (упркос непостојању обиљежја очигледне повезаности).

Увиђајна екипа мора фиксирати све расположиве чињенице, не само оне које су очигледно повезане са кривичним догађајем, него и све друге за које основано претпоставља да би могле бити у одређеној вези са кривичним дјелом, учиниоцем. Врло битно криминалистичкотактичко правило односи се на податке на којима се заснивају верзије, а који не могу противрјечити једни другима, нити планираним верзијама. Ако расположиве чињенице међусобно противрјече, а противрјечност није могуће отклонити, резултати криминалистичко-истражних радњи

Да ли се на увиђају планирају и провјеравају верзије?

(криминалистичке обраде – истраге) ће “тапкати у мјесту”, тј. заћи ће у својеврсну “слијепу улицу”.

Понекад се догађа да криминалиста – истражилац буде заљубљен у своју тзв. “омиљену верзију”, која је контрадикторна са расположивим чињеницама о кривичном дјелу и учиниоцу, поступајући по теорији “утолико горе по чињенице”, потцјењујући и превиђајући такве чињенице, тврдоглаво настављајући да се “куне” у омиљене претпоставке, упркос расположивим и релевантним чињеницама. Оваквим путем се иде ка заблуди, која може изазвати негативне и тешке посљедице по квалитет истраге и пресуде (Водинелић, 1985).

У криминалистичкој обради – истрази, планирају се најмање двије верзије.

Криминалистичка теорија, као и конкретна истражна пракса аргументовано указују да је неопходно планирати све реално могуће верзије, без обзира да ли оне потврђују или негирају постојање кривичног дјела, учиниоца. Верзије треба постављати код свих криминалних догађаја, без изузетка, чак и у случајевима тзв. очигледности и разјашњености конкретног случаја. У току истраге се може постављати више реално прихватљивих верзија, али најмање двије.

Закон о кривичном поступку чак прописује (наређује) планирање најмање двије верзије (о постојању кривичног дјела, о непостојању кривичног дјела, о томе да је осумњичени учинилац кривичног дјела, али истовремено о томе да он није учинилац), тј. да је невин.

По правилу се планирају све вјероватне, али и могуће верзије (плуралитет верзија).

Увиђај је извор низа егзактних и реалних материјалних и других чињеница које омогућавају планирање вјероватних, али и могућих криминалистичких верзија. Планиране верзије морају бити засноване на реалним чињеницама, што значи да не смију бити плод продуктивне маште. За планирање сваке верзије мора постојати неки основ у чињеницама. Ти основи јесу укупност тих чињеница које допуштају да се кривични догађај објашњава на више начина. Сва објашњења морају бити не само практично могућа, него и вјероватна. Оперативни радник ствара верзије већ када постоји општа сумња (нпр. чим дође до оскудице неке робе, “цвјета” шверц том робом). Он поставља верзије и када се добије анонимно писмо или када до њега дође јавним поговарањем, као и када извјештај опсерванта садржи податак да се опсервант састао са за полицију интересантним лицем.

Оперативна дјелатност која би се ограничила само на једну претпоставку (онда она не заслужује назив верзије, јер смо плуралитет верзије учинили једним од њених битних елемената) не би била у складу са начелом објективне истине, као ни са криминалистичкотактичким принципима објективности, темељитости, методичности и планирања. Вођење криминалистичке обраде само по једном колосијеку (трагом

само једне претпоставке) било би супротно захтјеву за свестрано и потпуно истраживање чињеничног стања. Није довољно да истражилац – тужилац располаже само подацима који припадају предмету доказивања и првим носиоцима оперативне или доказне информације, а други доказним чињеницама. Поред тога, они морају познавати начине, средства извршења прикривања кривичног дјела, механизме постанка, карактеристике трагова и предмета кривичног дјела. Посебно је значајна вриједност извора оперативних и доказних информација (трагови, изјаве). Процес откривања управо тражи постављање не само свих вјероватних, него и свих могућих верзија.

Откривање нових чињеница у вези с кривичним дјелом захтијева планирање нових верзија.

Ако се током вршења увиђаја дође до нових чињеница, које су релевантне за стварање нових верзија о кривичном дјелу и учиниоцу, потребно је те чињенице укључити у цјеловити план криминалистичке истраге. Проналаском нових чињеница, околности кривичног догађаја, истражиоцу се пружају додатне могућности да одмах приступи и планирању нових – додатних верзија у вези са одређеним златним питањима криминалистике.

У цјелини гледано, превасходни задатак увиђаја јесте да се на мјесту злочина пронађу, фиксирају све релевантне чињенице које могу послужити за даљу истрагу, тј. за планирање верзија о свим елементима кривичног дјела и о учиниоцу. Веома је значајно да се већ на увиђају добије одговор на што већи број златних питања криминалистике. Из наведене констатације произилази недвосмислен закључак да је увиђај битан извор чињеница и околности које ће истражиоцу дати могућност да већ на лицу мјеста криминалног догађаја дефинише, како опште, тако и посебне специјалне верзије у вези с кривичним дјелом и учиниоцем.

ЗАКЉУЧАК

Рад је настојао анализирати и у одређеној мјери проблематизовати неке комплексне аспекте вршења увиђаја, а посебно у вези с примјеном и афирмацијом рада с криминалистичко-истражним верзијама. Ово питање се недовољно обрађује у стандарним криминалистичким уџбеницима, што умањује свекупни значај криминалистичко-форензичке обраде мјеста злочина, као и неопходност функционалног увезивања увиђаја и верзија у свим фазама криминалистичке и кривичнопроцесне дјелатности.

Међутим, како је већ давних година проф. др В. Водинелић зорно акцентирао ово питање, а савремена криминалистичко-истражна пракса

Да ли се на увиђају планирају и провјеравају верзије?

често захтијева и опомиње актере конкретне истраге да је било неопходно још у фази ње планирати, а врло брзо и провјерити планиране верзије, то ће и овај рад, надамо се, „пробудити“ интелектуално-истражне духове да се укључе у разматрање и даље проблематизовање ове материје, која је фактички недовршена, и донекле спорна. У том контексту очекујемо да законодавац у будућим измјенама дефиниције и садржаја увиђаја посвети примјернију и конкретнију пажњу ширим аспектима ове веома значајне хитне истражне радње, те да их и законски коректније регулише сходно реалним потребама научног и практичног схватања.

У оквиру цјелокупне анализе, расправе о доказној вриједности радњи на мјесту злочина, неопходно је повезати садржај и успоставити везу између увиђаја, реконструкције догађаја и криминалистичког експеримента, па чак и вјештачења. Потребно је свеобухватно и темељито процијенити њихов традиционални, али и савремени садржај, снагу и перспективе у контексту доказне и криминалистичко-истражне вриједности.

Планирање криминалистичких верзија подразумијева организовану и усмјерену дјелатност оперативних и истражних радника у циљу предвиђања свих релевантних чињеница и околности које је неопходно разјаснити у конкретном кривичном догађају. Криминалистичке верзије се морају планирати у складу са одређеним правилима које је дефинисала криминалистичка наука, а усвојила пракса.

Захваљујући проф. др В. Водинелићу, који је дао изврсна темељна учења о увиђају и верзијама, данас можемо, као и у будућности, неисцрпно користити есенцијалне садржаје и вриједности тих криминалистичких и кривичнопроцесних института за даље изучавање, унапређење и свеукупан напредак криминалистичке теорије и праксе.

На основу цјелокупног учења о планирању и провјеравању криминалистичких верзија, као и у оперативном раду и истрази, релевантно је и прихватљиво планирање криминалистичко-истражних верзија и у току вршења увиђаја. Рад је имао намјеру да афирмише класично криминалистичко учење професора Водинелића посматрано кроз актуелни нормативни оквир, у оквиру којег смо настојали да укажемо на неопходност планирања верзија већ у току увиђаја. На криминалистичкој пракси је да ова учења непосредно примијени.

ЛИТЕРАТУРА

- Водинелић, В. (1984). *Криминалистика*. Београд: Савремена администрација.
- Водинелић, В. (1985). *Криминалистика – откривање и доказивање*. Скопље: Факултет безбедности и друштвене самозаштите.

- Кривокапић, В., Крстић, О. (1999). *Криминалистика тактика II*. Београд: Полицијска академија.
- Матијевић, М. (1999). *Планирање и провјеравање криминалистичких верзија у оперативном раду ОУП, са посебним освртом на праксу у БИХ – РС*. Необјављен магистарски рад. Скопље: Факултет безбедности и друштвене самозаштите.
- Павишић, Б., Модли, Д., Веић, П. (2006). *Криминалистика*. Загреб: Голден маркртинг – Техничка књига.
- Симоновић, Б. (2012). *Криминалистика*. Крагујевац: Правни факултет Универзитета Крагујевац.
- Шавер, Б. М., Винберг, А. И. (1948). *Криминалистика*. Београд: Просвета.

DOES THE CRIME SCENE INVESTIGATION PLAN AND CHECKS THE VERSION OF?

Mile Matijevic, PhD*

Abstract: Crime Scene Investigation is one of the most urgent investigative actions to be undertaken at the crime scene with the aim of finding, fixing cases, traces of the crime, the perpetrator. Through site investigation of the competent authority in the proceedings of the first and the subject of intellectual perception “scene of the crime” and undertaking of the activities achieved substantial task and goal-site investigations. This action has its foundation in the criminal process all the Code of Criminal Procedure, which unfortunately is defined very briefly, through a single, possibly a few sentences. The legal approach to defining the crime scene sufficiently explains the character, content, and especially the technology used in the revealing of these very important investigations. Such a situation leaves a great void, space, and need inspiration and crime science to operationalize the overall aspects of crime scene investigation. Since this is the kind of criminal forensic activities organized and targeted the oral investigation team it is necessary to detail the tasks and ways of functioning of combined effects of all the participants. The paper will problematize, analyze an important segment of the crime scene, in connection with criminal versions as key conceptual-logical, an authority Institute, which in police work, particularly in the binding process of the intellectual and action at the crime scene and the transition from thought to the rationale has a decisive role and importance. This raises the question about the content and process of planning and eventual verification of Criminology version of the scene, with a note that does not come out the legal framework for inspections, and to prevent the

* Law Faculty University od Business studies Banja Luka; email: matijevicrmile@gmail.com

Да ли се на увиђају планирају и провјеравају верзије?

process of subjectivism in the final conclusion. Different views regarding this important question in the criminal investigative activity, the paper will be given predetermined traditional views on this issue, and then based on some contemporary actuality opinion and possible suggestions. The content of the work will be supported with the experience of the investigating practices.

Keywords: Crime Scene Investigation, Crime versions, planning, testing version, reflective activity, traces.